

BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK SINEMA FİLMLERİNDE DİNİ İDEOLOJİNİN KULLANIMI: TAKVA

Kamil Kanipek¹

İsmail Balıkçoğlu²

Öz

Din tarih boyunca toplumların en çok değer verdikleri konuların başında gelmiştir. Dinin toplum üzerindeki önem ve denetim gücü iktidar sahiplerinin de zaman zaman din unsurunu egemenliklerini meşrulaştırabilecekleri bir araç olarak kullanmalarına neden olabilmektedir. İktidarlar yaşayabilmek için kendi ideolojilerini topluma kanıksatmanın bir gereklilik olduğunu düşünebilmektedir. Bu bağlamda iletişim araçlarından biri olan sinema aracılığıyla toplumsal yaşamda var olan dini inançlar ideolojik çerçevede yeniden üretilerek topluma kanıksatılmaya çalışıldığı söylenebilir. Egemenlerin görüşleri medya araçlarıyla tartışma alanlarına aktarılıp kamuoyunun etkilenmesine çalışılmaktadır. Çalışmada filmlerde dini unsurların ve ideolojinin kullanımı ile iktidar ilişkileri arasında bir bağ olabileceği açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İdeoloji, Din, İktidar, Sinema, Kamuoyu.

AS A COMMUNICATION TOOL: USAGE OF RELIGIOUS IDEOLOGY IN CINEMA FILMS

Abstract

Religion is one of the leading issues of the societies during the history. Significance and power of sanction of religion over the society might be the mean of legitimating dominance of religion by dominant groups. Dominants, agreed on necessity of legitimating their ideologies to survive. Within this context, it is possible to assume that within the ideological sense religious beliefs in a society is reflected and reconstructed by cinema as a mean of mass communication in order to be inured by dominant power relations. Their perspectives and ideas, is reflected to public opinion via mass media and people are influenced. During the present study, relationship between religious constituents, usage of ideologies and power relations will be explored.

Key words: Ideology, Religion, power, cinema and public opinion

¹ PhD in Process, Girne Amerikan Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim ve Medya Yönetimi, KKTC, kamilgau@gmail.com

² PhD in Process, Girne Amerikan Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim ve Medya Yönetimi, KKTC, İsmail_b@hotmail.com

1.Giriş

Sinema ortaya ilk çıktığı tarihlerden itibaren gerek görsel özelliklerinden gerekse gösterimi yapılan salonların ses ve görüntü özelliklerinden dolayı insanların yaşamlarında önemli bir yer edinmiştir. Sinema tarihte ilk görsel reklam uygulamalarının yapıldığı bir alandır. “İlk olarak Amerika’da film gösterimleri sırasında ve aralarda kola iç, mısır ye gibi ibareler yer almış ve sonuç olarak bu yönde bazı alışkanlıklarının ortaya çıktığı görülmüştür”(Cabbar, çevrimiçi). Diğer yandan sinemaların konuları kitlelere bir takım düşünce ve davranış kalıpları sunduğu da bir gerçektir. Sinema her ne kadar da kurgulanmış bir yapımlar sürecinden oluşsa da kişiler söz konusu davranış ve ifadeleri kendi iç dünyalarında yeniden yorumlayabilir ve olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenebilir. Bektaş(2000)’a göre sinema insanları ikna etme, tutum ve davranışlarını değiştirmede kullanılan bir iletişim aracıdır. Görsel etkinin gerçeklik etkisi, özellikle savaş zamanlarında ve seçim propagandalarının yapıldığı dönemlerde kullanılmaktadır. Siyasi liderlerin veya partinin ideolojilerine göre de vatanseverlik, eşitlik, ulusal bütünlüğü pekiştirme gibi unsurlar filmlerin içerisine ya açıkça ya da subliminal bir ifade biçimi ile yerleştirilebilmektedir.

Sinema, devletler, hükümetler, siyasi partiler, ekonomik güçler, dini güçler, vbleri tarafından tarihten de örnekleri hatırlayacak olursak bir kamuoyu oluşturma ve propaganda aracı olarak da kullanılabilir. Buradaki amacın kendi ideolojik fikirlerini halkı ikna yolu ile kabullendirmek ve gerektiğinde kitleleri yönlendirerek kendi iktidarını sağlamlaştırmak olduğu söylenebilir.

Toplumda egemen olan veya olmaya çalışan grupların kendilerine özgü bir takım inanç sistemleri, yaşayış tarzları ve dünyaya belli bir bakış açıları yani ideolojileri vardır. “İdeoloji istenilen amaç için kullanılabilen, nesnel olmayan bir düşünce ürünüdür”(Kazancı, çevrimiçi). Dolayısı ile ideolojiler insanın tarafsızlığını kaybetmesine ve yanlış bir bilgi veya kaniya varmasına neden olabilir. İdeolojik bir bakış açısıyla hazırlanan yayınlardaki en büyük sorun, insanların belli bir grubun çıkarları doğrultusunda belki de gerçek olmayan düşüncelere kapılmasına ve yanlış yönlendirilmelerine neden olabilmesidir.

Çalışma kapsamında ahlak bilimi olarak din, ideoloji aygıtı şeklinde ele alınmış ve dini ideolojilerin sinemada nasıl kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Din unsuru eskiden beri insanların en çok ilgi duydukları bir alanı oluşturmaktadır. “İnsanlar önemli olan manevi

cihazlarını tatmin edebilmesi için ve akıl süzgeciyle Allah'a ulaşmışlardır”(Baharlı, çevrimiçi). İnsanın dinine uyması, amellerini yerine getirmesi, toplumun belli değerlerinin devamlılığının sağlanması açısından bir gerekliliktir. Din ve Allah inancı insanı kendine ve toplumun diğer üyelerine yönelik olası kötülüklerinden koruyabilmekte ve bir vicdan muhakemesine girmesine neden olabilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen bazen insanların dini duyguları kimi gruplar tarafından bir zaaf olarak algılanmakta ve kendi ideolojilerini insanlara benimsetip bir egemenlik alanı kazanacakları bir araç olarak da kullanılabilir. “Tarihte kimi yöneticiler, Mısır’da firavunlar, Avrupa’da karanlık çağdaki papazlar, vs gücünü tanrıdan alan ilahileştirilmiş birer varlık gibi sunulmuşken”(Çalık, çevrimiçi), günümüzde de bazı siyasi partiler ve liderler, dini insanlarla bir iletişim, ancak tabii ki kendi ideolojileri ile çelişmeyecek şekilde bir araç olarak kullanabilmektedirler.

Günümüzde kapitalist sistemin de bir getirisi olan tüketim kültürü anlayışı çerçevesinde din de diğer tüketilen kültür ve toplumsal değerler, gelenekler gibi sinema filmlerinde birer meta gibi sunulmaktadır. “Maddî temeller üzerine inşa edilen bu yenedünyanın, meta kültürünü kullanmaya yönlendirilen insan, kullan-at kültürünün bir tüketicisi olmuştur. KİA’lar ise bir yandan geleneksel kültürde değişikliklere sebep olurken, bir yandanda hâkim güçlerin ürettiği medya kültürünün yayılmasında önemli rol oynamaktadır”(Bayraktar, çevrimiçi). Dolayısıyla, çalışmada dinin veya İslam dininin anlamı değil, tüm bunları insanları yönlendirmek ve kendi çıkarları doğrultusunda ideolojilerini kitle iletişim araçlarından biri olan sinema aracılığı ile kamuoyu oluşturmada nasıl kullanılabileceğini ortaya koymak yönünde bir tartışma olacaktır. Çalışmada sinemanın bir sanat mı olduğu yoksa belli kesimlerin ideolojik bir sömürü mekanizması mı olduğu sorgulanmaya çalışılmış; bu bağlamda da Takva adlı filmin eleştirel okuması yapılarak “din”in ideolojik bir araç olarak nasıl izleyicilere enjekte edildiği üzerinde durulmuştur.

2.Hipotez

Yapılan çalışma “filmlerde dinin ele alınış biçimi aşılana çalışılan dini ideolojilerin göstergesi olduğundan, amaç mevcut iktidarların egemenliğini meşrulaştırmak” olduğu tartışması üzerine kurulmuştur.

3.Varsayımlar

- Sadece belli bir kesimin ideolojik söz ve ifadeleri kullanılmaktadır.
- Sinema belli ideolojilere hizmet vermektedir.
- Filmlerde ele alınan “din”in söylemsel bağlamda propagandası yapılmaktadır.
- Sinema, egemenlik kurma adına “din”i unsurları tüketilebilecek bir meta olarak sunmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sinema: Sanat için mi? İdeolojik Mekanizma için mi?

“Sinema, dramatik yapı, sahne düzeni, oyun, konuşma, görüntü çerçevesi ve düzenlemesi, kamera hareketleri, dekor, aydınlatma, ses, müzik, kostüm gibi bir filmi meydana getiren bütün unsurları en uygun biçimde kullanmaktadır”(Saygılı, 2006, s.124). Bu tanıma göre öncelikle görsel ve genelde işitsel özellikleri aynı anda barındıran etkisiyle sinema, Sen(çevrimiçi)’e göre ise 20. yüzyılda gelişen ve resim, heykel, mimarlık gibi sanat dalları ile ilişkilidir ve bunlar gibi büyük beceriler gerektiren bir sanat dalıdır. Bektaş(2000)’ın da belirttiği gibi görsel ve işitsel göstergelerin izleyiciler üzerinde yarattığı gerçeklik etkisinin anlaşılmasından dolayı 1930’lardan sonra Avrupa’daki totaliter rejimler sinemayı kendi lehlerinde kamuoyu oluşturmak amacıyla bir siyasal propaganda aracı haline çevirmişlerdir. Sinema günümüzdeki kapitalist üretim ilişkilerinin de bir getirisi olarak belli ideolojilerin satır aralarına katılarak hedef kitleleri belli görüşler doğrultusunda yönlendirmek için propaganda aracı olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Bu konuda “Doob, propaganda sürecini bir slogan biçiminde ifade etmektedir. Kim neyi, hangi iletişim kanalları aracılığıyla kime söylemektedir ve ne gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır?”(Bektaş, 2000, s.160). Propaganda içeriklerinin iletişim süreci içerisine dâhil edilmesi, iletişim araçlarının da aynı zamanda geniş kitlelere ulaşması ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda propagandayı yapanlar kitle iletişim araçlarını elinde tutan veya etkileyen bir kişi veya çıkar grupları olabilir. Bektaş (2000), Frankfurt Okulu eleştirel kuram temsilcilerinden Habermas’ın, eleştirel bir bakış açısıyla propagandayı, merkezileşme hareketleri ile yurttaş kitlesini oy verme amacıyla yeni

sisteme entegre etmek ve yerel temsilcilerin işlevini geriletmek için siyasete giren bir ikiyüzlülük olarak tanımladığına değinmektedir.

Öztürk, R.(çevrimiçi) ise tarihsel zaman içerisinde etkili olan birçok akımın sinemayı da etkilediğini belirtmektedir. Bunlardan ilki dışavurumculuk akımı toplumsal sorunlardan uzaklaşarak, savaşlardan bıkan halkın morali için fizikötesi içeriklere yönelmesine karşılık olarak gerçek yaşama dönülmüştür. Batıda kapitalizmin yaratmış olduğu bunalımlı toplumdaki filmler, savaşa, zulme, baskılara, iktidara karşı bir başkaldırıyı simgeler nitelik kazanmıştır. İzlenimcilik akımı ise sinema filmlerinde estetiğin öneminin algılanmaya başlandığı dönem iken, gerçeküstücülük akımı düşler ile gerçeklerin çakıştırıldığı hayal, ölüm, cinsellik gibi unsurları filme katarak o dönemki siyasal düzenin çizdiği sınırlara karşı kullanılmaya çalışılmıştır. Son olarak ise “gelecekçilik akımı geçmişle ilgili tüm bağları kopararak gelişen teknoloji ile donatılan bir dünya oluşturmak”(Coşkun, çevrimiçi) yönünde ortaya çıkmış, “savaşlar sonrası ortaya çıkan yoksulluk ve işsizlikle, vs. ile ilgilenen yeni gerçekçilik akımı”(Kuray, çevrimiçi) sinemayı etkilemiştir. “Tabulara karşı çıkan özelliğiyle yeni dalga sinema akımı”(Öztürk, R. Çevrimiçi) ve “büyük bütçeli filmlere karşı çıkan özgür sinema”(Gürata, çevrimiçi) gibi akımlar sinemayı etkilemiştir.

İktidar sahiplerinin, sinemayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanması, toplumun gündeminin arka plana atılmasına etki etmiş böylece sinemanın bir sanat mı yoksa iktidarların egemenliklerini yaymak için kullandıkları bir araç mı sorusu akıllara gelmiştir. Erdoğan ve B. Solmaz(çevrimiçi)’a göre sinemada bir ürün, ürünü taşıyan ve gösteren araçlar, ürünü ve araçları üreten sosyal bir yapı ile yapılar arası ilişkiler söz konusudur. Sinema, örgütlü veya örgütsüz yapıların, hedef kitlelerin izlemesi için kurgulanan belli amaç ve sonuçlar taşıyan bir araçtır. Yazar(çevrimiçi)’a göre Marksist olduğu bilinen Eisenstein, Sovyet sinemasında politik anlamda verilen mesajların sinemanın eğitici özellikleriyle beraber yapıldığına işaret etmektedir. Diğer yandan gerçeklik akımının temsilcilerinden Kracauer ise sinemanın gerçeklikleri yansıtan bir ayna görevi üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Sinemayı sanat olmaktan çıkararak egemen iktidarın ideolojileri için bir araç konumu kazanmasıdır. “Sanat toplumsal kültürün yaratımı ve yeniden-üretimi sürecinde egemen ideolojinin etkisi altındadır, üretim araçlarına sahip olanlar düşünsel ve sanatsal

üretim üzerinde de söz sahibidir”(Çoban, çevrimiçi). Bu düşünceden hareketle egemen iktidar sahiplerinin kitle iletişim araçlarını ele geçirmeleri, sanat kavramında değişimlere neden olabileceği söylenebilir. Bazı araştırmacılar, toplumsal alanda var olan sorunların bir yansıması olan sinema sanatını, egemen iktidarın gücünü sarsabilecek bir etki yapabileceği varsayımından hareketle, iktidarın sinemayı da var olan egemenliğini meşrulaştırabilmek adına kültür, adet, gelenek, dini ve ahlaki değerleri kullanılabilir bir araç olarak görmesine etki edebileceğini belirtmektedir. Özellikle kapitalist düzenin etkisiyle sinema filmlerinin de toplumsal kültürel ve dini değerleri tüketilebilecek bir ürün gibi sunabilmektedir.

“Kapitalizmin egemenliği ele geçirmesiyle birlikte kitlelerin yönetimi için gerekli araçların kullanılması da kapitalist için yöneten siyasal sistemin ve kapitalist sermayenin kendisinin eline geçti. Gerçi kapitalizm din ile devlet işlerini ayırdı; fakat bilinç yönetiminde her devirde olduğu gibi, örgütlü teolojik yapıyı kullandı ve ruh sömürüsünü hurafeleri destekleyerek yaygınlaştırdı. Meşrulaştıran bu anlatı iletişim yoluyla yapılan bilinç yönetimidir; ideolojik propagandadır”(Erdoğan ve B. Solmaz, çevrimiçi).

Günümüzde bazı siyasi liderlerin “din” unsurunu da öne katarak halka hitap etmeleri ve bir takım medya araçları ile sinema filmlerinin yine egemen siyasi iktidarların desteklediği dini söylem ve simgelerle kurgulanması, hedef kitleleri etkilemek adına dinin ideolojik anlamda kullanılabilirliğini düşündürmektedir. Yetişkin(çevrimiçi)’in de belirttiği gibi sinema ilk yıllardan beri hedef kitleleri harekete geçirmek, insanların düşünce biçimlerine etki ederek belli bir kanaate varmalarını sağlamak için yapılan bir üretim faaliyetidir. Hedef kitleler üzerinde iktidarı meşrulaştırmak adına kurgulanan söylemlerin arkasında ekonomik bağlamın da bulunduğu söylenebilir. “Bir taraftan filmin kendisinin amaçladığı ve anlatısını oluşturan öğelerin kurgulanmasıyla kendi içinde taşıdığı politik bağlam; diğer taraftan bu kurgu ve anlatının sahip olduğu politik içeriğe dışarıdan eklenen ve mevcut toplumsal koşulların film üzerinde yaratmış olduğu politik anlamdan bahsedilebilir”(Öztürk, Ö. çevrimiçi).

2.2. Türk Toplumunda Din ve Ahlağın Önemi ve Sinemada Tüketiş/Tüketiliş Biçimi

Din, Kur’an’da ilahi bir varlığın koyduğu kurallara uyma, emirlerini yerine getirme şeklinde tanımlanmaktadır. Filozofların din ile ilgili farklı tanımlamaları olmasına karşın İslami tanımlamalar açısından dinin bir anlam bütünlüğünün olduğu söylenebilir. “Din ilahi olan hükümler bütünüdür”(Hulusi, çevrimiçi). Din Allah tarafından peygamberler aracılığıyla

insanlara bildirilen kurallar bütünüdür. “Arapça’da din; örf, adet, gelenek anlamında kullanıldığı gibi üstün olmak, zorla isteğini yerine getirmek, yargılamak, hesap anlamlarına gelir”(Arslanoğlu, çevrimiçi).

Ahlak, insanın “iyi”, “doğru”, “güzel” gibi tanımlanan davranışlarıdır. “Ahlâk, davranış düzenidir. Ahlâki değer ifadeleri insanlar, insan fiilleri ve insan fiillerinin doğrudan veya dolaylı neticelerini nitelemek için kullanılmaktadır”(Görgün, çevrimiçi). Türk toplumunda ahlağın önemi din ile ilişkili olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Türk toplumunda, topluma yeni katılan bireylere sosyalleşme sürecinde aileleri aracılığıyla dini bilgiler ile ahlak kurallarının öğretilmesine büyük önem verilmektedir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı okullarda din kültürü ve ahlak bilgisini eğitim yoluyla yeni yetişen bireylere kazandırmaya çalışmaktadır. Böylece toplum, bireye din ve ahlağın önemini öğretirken, gelecek yaşamda kendilerinden uygun hareketlerde bulunmasını da beklemektedir. İslam’da din ve ahlağın önemi, kültür, örf, adet ve gelenekler gibi kavramlarla ilişkilendirilebilmektedir. Eren(çevrimiçi)’e göre, yazılı olmayan kurallar olarak bilinen normlar, ahlaki değerlendirmelerin de yapıldığı bir ölçüt olarak düşünülebilir. Bu bağlamda din ve ahlak arasında toplumu yönlendirme ve denetleme adına bir takım ortak yönler bulunduğu bilinmektedir. Ahlak bazı düşünürlere göre dinden daha bağımsız ve farklı anlamlarda da tanımlanmaktadır: “Kant’a göre özgürlük yoksa ahlaklılıkta yoktur. Sokrates’e göre ise kötü insan yoktur, hiç kimse bilerek kötülük yapmaz ve kötü insanlar kötü insanlar olmaktan çok hasta varlıklardır”(Baktır, çevrimiçi). Görüldüğü gibi ahlaklı insan olmak din ile ilişkilendirilebileceği gibi, insanın ne kadar özgür olduğuyla da alakalıdır. Ancak gerek din alanındaki bilginler ve düşünürlerin, gerekse bilim dünyasındaki düşünürlerin de ifade ettiği gibi gerçek anlamda din ve ahlak ilerlemenin bir sembolüdür ve insanı iyiyi, doğruyu bulmaya, akla uygun davranışlar sergilemeye yöneltebilmektedir.

Ancak bir takım egemen güçler dini kendi ideolojileri ile yorumlayabilmekte ve içerisine İslam öncesinde de yer alan bozuk örf, adet ve davranışları yine din ile ilişkilendirerek kullanabilmektedir. “Kitle iletişim araçlarının geniş kitlelere ulaşma kapasitesi ve bunların üzerinde bıraktığı etkinin fark edilmesi söz konusu kitle iletişim araçlarıyla birlikte din unsurunun kullanılması yaygınlık kazanmıştır”(Ülger, çevrimiçi). Medyanın tekelleşmeye başlamasıyla ve ticari kaygıların da etkisiyle rekabet artmış, bu durum kültürel ve dini

değerleri metalaştırmış, medya ürettiği metaları eğitim işleviyle izleyiciye satmaya başlamıştır. Kapitalist sistemin getirisi olan tüketim kültürü ise medya aracılığı ile egemen iktidarların dini unsurları tüketilecek bir meta gibi sunmalarına aracılık yaptığı görülmektedir. Çelenk(çevrimiçi)'in de belirttiği gibi medya araçlarının kamuoyu ve gündem belirlemedeki rolü düşünüldüğünde, toplumsal tartışma alanlarında belli bir ideoloji için yapılan çalışmalar belli grupların inanç sistemlerini meşrulaştırabilmektedir. Balcı ve Demirkıran(çevrimiçi)'a göre ise sinemada sunulan din unsuru inananların inandıklarından bağımsız olamaz, ancak sinema toplumun kendi inançlarındaki temelleri değiştirmek suretiyle yeni anlamlar üretebilir. Toplumsal değerlerin yeniden üretilebildiği sinemada, din, egemenlerin ideolojik bir sömürü aracı konumunda kurgulanabilmektedir. Egemen ideolojinin elinde olan medya, toplum içerisinde var olan diğer farklı davranışları bir özgürlük olarak göstermek yerine yine dini ve geleneksel değerlerle bağdaştırma yolunu seçerek söz konusu bireylerin ötekileştirilmesi ve toplumdaki dışlanması gereken varlıklar oldukları fikrinin oluşmasına etki edebilmektedir.

2.3. Türk Toplumunda Din ve Siyaset: İdeoloji Olarak “Din” Unsuru

Türkiye’de din siyaset ilişkisi zaman içerisinde değişim göstermiştir. Osmanlı’nın halifeliği alması ile dine bağlı devlet sisteminin benimsendiği dönem, daha sonra 1839 Tanzimat Fermanı ile yerini yarı dini devlet sistemine bıraktığı dönem ve 1924’den itibaren de devlete bağlı din dönemi günümüze kadar süregelmektedir. İslam’da din ve devletin birbirinden ayrılmasının mümkün olmaması ancak yeni kurulan düzende de devletin din kontrolünde olmasının kabul görmemesi nedeniyle, din devlet kontrolüne girmiştir. Bunun dışında çeşitli mezhepler, tarikatlar ve gelenekler eski gücünü yitirse de sürmeye devam etmiştir. Türkiye’de din konusu siyasette çoğunlukla laiklik çerçevesinde tartışma konusu olabilmektedir. Bunun nedeni ise, belli bir kesimin siyaseti İslam’ın yürütebileceği yönünde görüşlerinin olması ile İslam’ın siyasetteki rolünün azalmasını isteyen ve bunu cumhuriyet ideolojisine dayandıran bir diğer kesimin varlığıdır. Durumun böyle olması siyaset dünyasında da iki farklı eksenle faaliyetlerin yürütülmesine neden olabilmektedir. Türkiye’de İslam’ın siyasallaşarak yeniden uyanışı 1970 yılında MNP’nin kurulmasıyla başlamıştır. Ancak İslami hareket Atatürk’ün kurmuş olduğu laik düzene bir tehdit olarak algılanmış ve ileriki zamanlarda bir takım parti kapatmalar ve askeri müdahalelere yol açmıştır. Bu doğrultuda 12 Eylül 1980 askeri darbesi, Türkiye’de din-siyaset ilişkisinin şekillenmesinde önemli bir yeri olmuştur. Ancak siyasi

İslam'a bir müdahale şeklinde gerçekleşen darbe, İslami hareketin hızını kesmemiş ve bu dönemden sonra günümüze kadar etkisini artırmayı sürdürmüştür. Beklenti tam tersi bir uygulama iken ortaya çıkan bu çelişkiye bir çelişki de askeri darbeyi yapanlar eklemiş ve darbeyi yapanlar meşruiyetlerini güçlendirmek ve toplumsal destek sağlamak için din unsuruna başvurmuşlardır. (Koçer, 2003).

Tarihsel süreçte değişen din siyaset ilişkileri günümüzde daha farklı bir boyut almıştır. Kurulduğu ilk yıllarda daha laik bir yapıda modernleşmeye çalıştığını iddia eden devlet, son yıllarda dini dışlamak yerine siyasi sistemin içerisine biraz daha entegre etmeye başladığı söylenebilir. Nitekim bu konuda “A.B.D.deki Dışişleri Derneği'nin 25 Eylül 2003'te yaptığı toplantıda Dışişleri Bakanı Abdullah Gül yaptığı konuşmada Türkiye'nin yeni rejimi ılımlı İslam'dır”(Arslanoğlu, çevrimiçi) şeklindeki sözleri aslında Türkiye'deki günümüz siyaset ve din ilişkisinin geldiği noktayı gösterdiği ifade edilebilir. “Özellikle gelişmekte olan toplumlarda bir taraftan din, siyaseti etkileyerek iktidarın oluşmasına yol açarken öte yandan siyasetçiler, dini kullanarak bunu toplumsal yaşamın bütününe yaymaktadırlar”(Arslanoğlu, çevrimiçi). Din, belli kesimler tarafından insanların çerçevelenip belli bir kalıp içerisinde yaşamaları için bazen bir araç olarak kullanılabilir. Kocademir(çevrimiçi)'in de belirttiği gibi Türk siyasi tarihinde önemli bir isim olan Osman Bölükbaşı, din-siyaset ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır: “Hayatım boyunca bütün sektörleri tetkik ettim. En karlısının din ticareti olduğunu gördüm”. Görüldüğü gibi din unsurunun kullanılması belli çıkarların elde edilmesine yardımcı olabilmektedir. Nitekim Ceylan(çevrimiçi) bu konuda, iktidarı güç elde etmek ile özdeşleştirmekte ve bireyin böyle bir amaç için toplumsal bazı dini, ahlaki, hukuki vb. kural ve normları kullanmaya çalıştığını belirtmektedir. Siyaset adamı bu doğrultuda, dini, iktidarı elde etmek ve iktidardayken kitleleri daha kolay yönetmek için bir araç olarak kullanabilmektedir.

Gündem belirlemenin temellerini atan “Walter Lippman, içinde yaşadığımız çevre ile ilgili bildiklerimizin çoğunun bize dolaylı yollarla geldiğini, fakat bir görüntüden ibaret olduğunu bildiğimiz her şeye sanki gerçekmiş gibi davrandığımızı söyler”(Atabek, çevrimiçi). Bu durumda medya araçlarında tartışılan konular, haberlerde ele alınan konular, medya ve siyasetçilerin seçebileceği konular olmasına rağmen, izleyicilerin algılamasında gündemi oluşturan önemli konular olarak algılanabilmektedir.

“Raymond Williams, ideolojiyi bir dünya görüşü/bir sınıf bakışı olarak soyutlanabilecek, göreceli olarak biçimsel ve eklemlenmiş anlamlar, değerler ve inançlar sistemi olarak tanımlar. Samuel Becker ise ideolojiyi, dünyayı ve kendimizi algılama biçimimizi yönetir; doğal ya da aşikar diye gördüklerimizi denetler”(Shoemaker ve Reese, 2002, s128, s129) şeklinde tanımlamaktadır. Kazancı(çevrimiçi)’ya göre Gramsci, ideolojiyi sistemin sürekliliğini sağlayan harç doku olarak tanımlamaktadır. Marx ise ideolojiyi hem toplumsal üretim ilişkileri ile maddi ortam ve kişinin bilinci ile bunlar arasındaki etkileşimin sonucu olarak görmektedir. Althusser, ideolojiyi toplumsal düşünceler ile toplumsal davranış pratiklerinin iç içe geçtiği, toplumsal yaşamı kendiliğinden etkileyen bir süreç olarak açıklamaktadır. Kazancı’nın da belirttiği gibi Althusser, ideoloji yaymada devletin ve devlet dışı kurumların hem baskıcı hem de ideolojik aygıtları olduğunu savunmaktadır. Polis, ordu, mahkemeler, vs. devletin baskı aygıtları iken, din, öğretim, siyasal sistemler, haberleşme ve kitle iletişim araçları ile kültür, aile gibi kurumları ideolojik aygıt olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarını elinde tutan egemenlerin, iktidarlarını devam ettirebilmeleri için ideolojik araç olarak kullanabileceklerini söylemek mümkündür. Mardin(çevrimiçi)’e göre, ideolojide din unsuru, dünyayı anlamlandırmak için kullanılmakla beraber, kişileri o dünya içerisinde belli bir modele ve davranış kalıbına oturtmakla da alakalı bir fonksiyon görevi görebilmektedir. “Marx’a göre din halkın afyonudur”(Gülenç, çevrimiçi). Marx’ın tanımı, dini unsurlar, ideolojiler eklenerek toplumun uyutulması açısından kullanılabilmesinin yanında, “Acton’un belirttiği gibi, insanların kendilerini olayların yüzeyinde batmadan tutabilmek için kullandıkları bir kendi kendini aldatmacadır. Freud, dini, kişinin toplumsal bunalımlarından hayli önce beliren bazı şahsiyet problemlerini halletmek için başvurduğu bir oyun”(Mardin, çevrimiçi) diye tanımlar.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Dizaynı ve Yöntemi

Bu çalışmadaki amaç söz ve ifadelerin ürettiği bir takım anlamları ortaya çıkarmak olduğundan literatür taraması ve eleştirel söylem analizi yöntemi uygulanacaktır. Çalışma, kamuoyu, propaganda ve gündem belirleme teorileri üzerine şekillenecektir. “Kitle iletişim araçları, kanıların ve bilgilerin biçimlenmesi sürecini büyük ölçüde hızlandırdığı, aynı zamanda haber kaynağının alanını da genişlettiği içindir ki, halkın görüşlerinin oluşmasında

ve düzenlenmesinde çok etkin bir duruma ulaşmıştır”(Saygılı, 2006, s.18). Bireylerin zihinsel süreçlerini dolayısıyla düşünce ve kanaatlerini etkileyebilen kitle iletişim araçları, toplumsal yaşamda bir tartışma alanının oluşması için sunduğu mesajlarla belli konuların tartışılmasına etki edebilmektedir. Kamuoyunun oluşması için kullanılan yöntemlerden biri de kitle iletişim araçları vasıtasıyla uygulanan propagandadır. “Ogle propaganda, en yalın ve kapsayıcı biçimiyle ikna etme için yapılan girişim”(Arsev, 2000, s.152) olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla medya araçları sundukları içeriklerde belli egemen ideolojilerin görüşlerini yansıtabilmekte, ilettiği mesajlarla insanların tek boyutlu düşünebilmelerine neden olabilmektedir. Medya araçlarının sunduğu içeriklerin neyi ifade ettiğini ve mesajların arkasındaki ideolojik bakışları daha iyi anlamak için eleştirel bir yaklaşım tarzı gerekmektedir.

“Eleştiri kavramı, inceleme altına alınan metnin/anlatının her yönüyle anlaşılmaya, açıklanmaya çalışılmasıdır. Söylem ise zihindeki yoğun ve karmaşık ilişkiler ağı içinden amaca göre seçilip bir araya getirilen anlamsal oluşumların, iletişimi sağlayacak dilsel koşullara göre düzenlenerek tümce boyutunu aşan yapılarla yansıtılmasıdır. Söylem çözümlemesi ise Tümce sınırlarını aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerine yönelen çözümlerdir. Bu bağlamda Söylem Çözümlemesi, eleştiri ekseninde ele alındığında, bu kavramla birlikte ideoloji, güç ve toplumsal bakış açısı gibi kavramlar da doğrudan sürece ortak olur”(İ. Samur, çevrimiçi).

Yukarıdaki tanımlamalardan da hareketle ele alınacak “Takva” adlı filmdeki dilsel ifadelerle yansıyan ideolojik sayılabilecek sözel ifadeleri ortaya çıkarabilmek ve anlamlandırabilmek için eleştirel söylem analizi yöntemi çerçevesinde bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

3.2. Örneklem ve Araçlar

Araştırmada geniş bir izleyici kitlesine ulaşabildiği varsayılan bir sinema filmi örneklem olarak seçilmiştir. Dine ideolojiler eklenerek bazı egemen gruplar tarafından sinema filmleri aracılığıyla tüketilebilecek bir meta olarak sunulabileceği ideasını yanıtlamak amacıyla konu ile ilişkili olduğu düşünülen Takva adlı film araştırmanın örneklemine oluşturacaktır.

3.3. Sınırlılık

Çalışma 2005 yılı yapımı ve drama dalında bir Türk filmi olan Takva ile sınırlandırılmıştır. Eleştirel söylem analizi yöntemi ile okuması yapılacak olan filmde, 96 dakikalık süresi içerisinde yer alan söz, cümle ve ifadeler ele alınacaktır.

4. Bulgular ve Değerlendirme: Takva Filminin Eleştirel Okuması

Filmde, Şeyh, Muharrem'e "dünya işlerini yapmak için zihin açıklığı değil kalp açıklığı gerekir" diyor. Söz konusu söylem ne Kur'an'da ne de hadislerde olduğu söylenemez. Aksine Allah Kur'an'da akıl yolunu tarif etmektedir. Dolayısıyla şeyhin ifadeleri ideolojik bir söylemdir. "Meyzuf o, ona günah yok bu dünyada" ifadesinde ise ötekileştirme vardır. Kendi dergâhlarından olmayan birisinin hareketine karşılık söylenen bu cümle başka insanları nasıl bir varlık olarak algıladıklarını göstermektedir. Filmin bir karesinde Şeyh, Muharrem'in dergah adına topladığı hesapları kontrol ettikten sonra "bazı tamir işleri yaptırmışsın. İşte onları dergahımıza bağlı ustalara yaptırsaydın çok iyi olurdu" söyleminde bulunur. Burada "biz ve diğerleri" diye iki kavram ortaya çıkmakta ve bizden olmayanlarla iş yapılmamalıdır anlamında "din" unsuru kullanılarak ayrımcılık vurgulanmaktadır.

Filmin ilerleyen sahnelerinde Muharrem, dergâhın parasını almak için girdiği bir işyerinde içki içildiğini görür ve sinirlenir. Dergâha döndüğünde, şeyhin yardımcısı olan Rauf'a "adam gündüz vakti içki içiyordu, napıcaz" demekte, Rauf, "sana ne, günahı da sevabı da ona" karşılığını vermektedir. Buradan ise bizden olmayanlar zaten cehennemliktirler karışmamalıyız, bizim için paraları önemlidir anlamı çıkabilmektedir. Muharrem, kiralari toplarken bir ailenin çok fakir olduğunu görür ve kira almaz, diğer yandan daha önceki içki içen kiracıları da kovmuştur. Durumun ortaya çıkmasıyla Rauf, "kirasını ödeyen adamı içki içiyor diye kapı dışarı et, dini bütün diye kira vermeyenden kira alma" ifadelerini kullanmaktadır. Buradan ise dergahın paraya daha çok önem verdiği ve materyalist kapitalist sistemin acımasızlığını benimsemek gerektiği anlamı çıkmaktadır. Filmde Kosovalı bir genç memleketi için yardım toplamaktadır. Muharrem, "yardım toplayınca noluyor?", genç, "orası benim ülkem abi", Muharrem, "başlatma şimdi ülkenden, senin ülken de bayrağın da burası anladın mı" genç, "sen oralarda savaşı görmedin", Muharrem "görmedim, ama kaç gece dua ettim", genç ise "duayla olmuyor" Muharrem "sus beni çileden çıkarma" şeklinde konuşma

bitmektedir. Söylemlerde milliyetçiliğe bir gönderme yapılmaktadır. İnançlı adam ya milliyetçidir ya da İslamcıdır. Diğer yandan duadan başka bişey yapılamayacağı fikri verilmeye çalışılarak, Müslümanlar arasında var olan Cihat-yardımlaşma anlayışı ılımlaştırılmaya çalışılıyor.

“Günümüzde iletişim kurumları, siyasal alanın inşasına yardım etmekte”(Hall, 2002, s.107), medya siyaset ilişkisi içerisinde maddi destek önemli bir yer edinebilmektedir. Film Takva adını taşımakla muhafazakâr kesimin ilgisini çekmekte ancak, içerisinde çelişkili bir şekilde sevişme sahneleri ile duaları aynı anda barındırmaktadır.

Filmin bir karesinde Muharrem mal satışı sırasında yanlış hesaplama yapmaktadır. Patronuna söylediğinde ise patron, “önemli değil, kitapta da yeri var” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Ancak ticaret sırasında hata yapılmamalı, kimsenin hakkı yenmemelidir. Kullanılan sözlerin böylesi önemli bir durumu önemsizleştirici anlamlar içerdiği söylenebilir. Yine buradaki söylemlerden de anlaşılabilceği gibi İslami öğeler ideolojik anlamda kullanılarak, İslam aşağılanmaya çalışılmaktadır. Bu anlam Muharrem’in rüyasında cinsellikle alakalı sahneler görüp “Tövbe Estağfurullah” şeklinde panik içerisinde uyanmasında da var olduğu söylenebilir. Muharrem’in rüyasında gördüğü bu tür olaylar ergenlikte olurken, adamda görülmesi alaylı bir şekilde gösterilmektedir. Bu durum ise İslami öğelerle İslam’ın aşağılanmaya çalışıldığını göstermektedir. Filmde geçen teknolojik yenilikler, bankaların faiz uygulaması, modern arabalar, ticaret kavramı gibi terimler kapitalist düzeni simgelerken, İslam, çağ gerisinde kalmış, köhne, eski binalarda verilmektedir. Filmdeki söz konusu görüntülerle ortaya çıkarılmaya çalışılan çelişki aslında İslam’ın “bozulmuş” ve yeniçağa direnen bir din olduğu ve dolayısıyla ılımlaşarak kapitalist düzene uyması gerektiği mesajının verilmeye çalışıldığı söylenebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Egemen iktidarların hâkimiyetlerini kuvvetlendirmek adına sinema filmlerinde dini ideolojilerin kullanımını ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmada, incelenen sinema filminde dini ideolojilerin egemenlerin ideolojik görüşlerini meşrulaştırmak için kullanılabildiği görülmüştür. Sinema filminde sadece belli bir kesimin ideolojik görüşleri kullanılmış, toplumun geneline hitap eder gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak filmde sergilenen dini

unsurların Müslümanların geneline uygun inançlar bütünü olduğu söylenemez. Sinema, belli ideolojilere hizmet için kullanılabilir. Filmde İslam dinine ait unsurlar, çarpıtılmış ideolojik söylemlerle “ılımlı İslam’ın” ideolojik propagandası yapılmaya çalışıldığı ifade edilebilir. Bu bağlamda din adamlarının söylemleri ideolojik içerikler barındırmaktadır.

İleriki çalışmalarda, değişik kesimlerin ürettiği sinema filmlerinin de eleştirel okuması yapılarak karşılaştırma yapılabilir. Ayrıca, dini içerikli filmlerin kamuoyu üzerindeki etkisini anlamak için anket yöntemi uygulanabilir.

Kaynakça

- Arslanoğlu, İbrahim. <http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/dinsiyaset.doc>, 26.06.2013, *Türkiye’de Din ve Siyaset İlişkisi*.
- Atabek, Nejd. www.iudergi.com/tr/index.php/iletisim/article/view/14872/14082, 18.06.2013, *Gündem Belirleme Yaklaşımı*. İletişim Fakültesi Dergisi, İÜ E-dergi.
- Baktır, Selma. http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi/2001_2_1.pdf, 16.06.2013, *Ticari Ahlak*. D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, Yıl:2001.
- Balcı, Kerim ve Demirkıran, Esra. <http://www.tulipandrose.net/wp/235-sinema-dine-sariliyor.html>, 18.06.2013, *Sinema Dine Sarılıyor*.
- Baharlı, İrfan. www.biyolojiegitim.yyu.edu.tr/ders/s2012/37.htm, 18.01.2013, *Yer Yüzünde İnsanlar Neden Tapınmaya Gerek Sinim Duyar?* Yıl: 2012.
- Bayraktar, Kemal. www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/televizyon-kulturu-ve-toplum.html, 17.06.2013, *Televizyon Kültürü ve Toplum*. Sızıntı Dergisi, Sayı 296, Yıl: 2003.
- Bektaş, Arsev. (2000). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Cabar, Mehmet. <http://mehmetcabar.com/bilinc-altini-etkilemek-subliminal-reklamcilik/>, 15.06.2013, *Bilinç Altını Etkilemek: Subliminal Reklamcılık*
- Ceylan, Yasin. www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2007-4/1.pdf, 10.06.2013, *Siyaset, İktidar ve Din*. Ankara Barosu Dergisi, Yıl 65, Sayı 4, Güz 2007.
- Coşkun, Esin. www.sanatlog.com/etiket/gelecekcilik/, 18.05.2013, *Eisenstein Sineması Üzerine Bir Deneme*.
- Çalık, Etem. http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/12/2/3.pdf, 16.05.2013, *Hristiyan Medeniyetinin Dini Kaynakları*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 12/2, Yıl: 2010.

Çelenk, Sevilay. <http://ilef.ankara.edu.tr/etik/wp-content/uploads/sevilay-celenk-ayrimcilik-ve-medya.pdf>, 16.05.2013, *Ayrımcılık ve Medya*.

Çoban, Barış. www.academia.edu/610115/SINEMA_MITOLOJI_IDEOLOJI, 16.05.2013, *Sinema, Mitoloji, İdeoloji*. BT.

Erdoğan, İrfan ve Solmaz, Pınar Beşevli, www.irfanerdogan.com/kitaplar/sinemabook.pdf, 18.05.2013, *Materyal Satış ve Bilişim Yönetimi İçin Bilişsel ve Duygusalın Oluşturulması*. Yıl: Şubat 2005.

Eren, Selim. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/2310.pdf>, 10.05.2013, *Toplumsal Norm Ahlak ve Din*. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2007.

Gülenç, Kurtul. web.deu.edu.tr/felsefe/Kurtul.Gulenc_Din.Halk%C4%B1n.Afyonu.mudur.pdf, 10.05.2013, *Din Halkın Afyonu mudur? Karl Marx'ta, Din, İdeoloji ve Eleştiri*. DEU Felsefe Sempozyumları, Yıl: 2012.

Gürata, Ahmet. www.kurgu.tv/index.php?option=com_docman&task, 09.05.2013, *Özgür Sinema*.

Görgün, Tahsin. <http://e-ogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/ILH1003.pdf>, 08.05.2013, *İslam ve Ahlak*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2072, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1106. Yıl: 2010.

Hall, Stuart. (2002). *İdeoloji ve İletişim Kuramı*. Çev. Süleyman İrvan, Alp Yayınları: Ankara

Hulusi, Ahmet. <http://www.ahmedhulusi.org/yazi/din-nedir.htm>, 08.05.2013, *Din Nedir?* Yıl: 1986.

Kazancı, Metin. ilef.ankara.edu.tr/id/gorsel/dosya/1164634976althusserideoloji.pdf, 08.05.2013, *Althusser, İdeoloji ve İdeoloji İle İlgili Son Söz*. BT.

Kocademir, Samed. www.politikadergisi.com/okur-makale/toplum-siyaset-ve-din, 01.06.2013, *Toplum, Siyaset ve Din*. Politika Dergisi, 22 Şubat 2012.

Koçer, Gökhan. (2003). *Türk Dış Politikasında İslam*, Öğreti Yayınları: Ankara.

Kuray, Gülbende. www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1242/14172.pdf, 02.05.2013, *İtalya'da Yeni Gerçekçilik Akımı ve İzleyicileri*. BT.

Mardin, Şerif. www.altinicizdiklerim.com/ozetler/Din%20ve%20deoloji-erif%20Mardin.pdf, 03.06.2013, *Din ve İdeoloji*.

Öztürk, Ruken. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/498/5953.pdf, 27.05.2013, *Sinemada Akımlar*. BT.

Öztürk, Özkan. www.yurtvedunya.net/Sayi2/sinemaestiri.pdf, 20.05.2013, *Sinema ve Sinema Eleştirisinin Politik İçeriği Üzerine*.

Samur, Özgül İnce. <http://www.inlcs.org/online/Book9.pdf> 18.06.2013, *Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında “Ödev” Adlı Metnin İncelenmesi*. International Symposium on Language and Communication: Research Trends and Challenges (ISLC). Yıl: BT.

Saygılı, Neriman. (2006). *İletişim ve Kitle İletişimi*, GAÜ Yayınları: Girne.

Sen, Funda. www.fundasen.com/hayata-dair/sinema-nedir.html, 15.05.2013, *Sinema Nedir?* Yıl: 2012.

Shoemaker, Pamela ve Reese, D. Stephen. (2002). *İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi*. Çev. Süleyman İrvan, Alp Yayınları: Ankara.

Ülger, Sultan Ungur. <http://www.belgeler.com/blg/14uz/medya-din-ilikisi-zerine-sosyolojik-bir-aratirma-kahramanmara-rcnei-a-study-on-the-relationship-between-religion-and-media-in-sociological-perspectives-a-case-of-kahramanmara>, 22.06.2013, *Medya Din İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kahramanmaraş Örneği*.

Yarar, Nesrin.

www.academia.edu/676335/Ekonomi_ve_Ideoloji_Arasinda_Kalmis_Hayatlar_Gercekler_ve_Filmler, 29.01.2013, *Kültürel İncelemelerde Seçme Konular: Ekonomi ve İdeoloji Arasında Kalmış, Hayatlar, Gerçekler ve Filmler*. Yıl: 2011.

Yetişkin, Ebru. www.aid.sakarya.edu.tr/uploads/Pdf_2010_2_98.pdf, 17.05.13, *Güncel Politik Sinemayı Yeniden Düşünmek*. Akademik İncelemeler Dergisi Cilt:5 Sayı:2 Yıl: 2010.